

A tömeg médiuma

LADIK KATALIN: KIÚZETÉS

Mondják, mágikus-szagrális szerepét a költészet már a civilizáció kialakulásakor elveszítette. Az ősi, az archaikus ember, vagy a természeti népek közösségeiben ugyanis a költő az adott közösség *spirituális* vezetője. Ő a varázsló, a sámán, a látnok, aki által a *lappangó világjelenségek* megnyilatkoznak. Később ez a költői magatartásmodell drámai gyorsasággal elkorcsosult; társadalmi normatívák, elvárások popularizálták, züllesztették a kor ízlésének, igényeinek szolgáltatóiparává. A középkorra már a *poeta sacer* eszménye a régmúlt idők feneketlen bugyraiba vesző álom; az udvari költő és a kóbor dalnok ellentétpárja között egyértelműen kijelölhető egy-egy alkotó társadalmilag determinált helye. Senki sem lóg ki a sorból. A költők csak úgy *vannak*, ahogy vannak kereskedők, földművesek, mesteremberek, katonák, papok... Az meg aztán a költészet ősi funkciójának szempontjából igazán édesmindegy, hogy valaki egy eszmének, egy uralkodónak, népének/nemzetének, önnön vagy mások pártállásának, vagy éppen kávéházi közönségének, szertőjének, ivócimboráinak az *elkötelezettje*...

Hál' istennek azért a civilizáció falansztereiben Michelangelo nemcsak széklábat farag; az igazán jelentős alkotók tisztultabb pillanataikban ma még túlmerészkedhetnek koruk, fizikai létük korlátain. Ilyenkor vagy a kollektív tudattalan ösképei törnek elementáris erővel a hétköznapi felszínre, vagy idegen, ismeretlen *intelligenciák* sajátítják ki a költői pszichét, és az által megnyilatkozni látszanak...

Igen, ahogy a spiritizmus médiumai, a költők is *közvetítenek*; üzenetük az emberinél magasabb rendű szférákból is származhat, de eredhet máshonnan is. A spiritiszták tudnak a földközeli sűrűbb régióiban megrekedt, tisztátalan és rendkívül gonosz lelkekről, kiket könnyű ugyan „szóra bírni”, ám jól látta Shakespeare, mikor Banquo szájába ilyen szavakat adott: „Romlásba vinni gyakran igazat / Mondanak az éjjél küldöttei / S csip-csup ügyekben lépre csalva végül / Szakadékat nyitnak alánk”. Egy kortárs, tudós, magyarországi okkultista szerint „nem mindenki válik angyallá, aki körünkből eltávozik...”.

Ladik Katalin könyvének kapcsán szükségesnek láttam mindezt elmondani, ugyanis az Újvidéken élő költőnő éppen ennek a tiszta formájában oly ritka, mágikus-szagrális költészet- és magatartásmodellnek képviselője irodalmunkban. Különleges, *rokontalan* költői világ az övé. A versek értelmezése szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a tradicionális versmodelleken edzett befogadót; valamiféle lelki rokonság, hasonló/azonos pszichikai hullámhossz szükségeltetik *Ladik Katalin* műveinek megközelítéséhez. Régebbi köteteit viszont a legtöbb magyarországi könyvtárból ellopták... Tehát vannak — s úgy fest, nem is kevesen —, akik képesek az efféle költői élmények befogadására. Ezt egyrészt nyilván a vájtfülűek mindenkor kuriozumigénye motiválja, másrészt viszont az a *szenzibilitás*, mely többé-kevésbé valamennyiünkben lappang, valódi *szenzitív* azonban csak ritkán, egészen különleges külső és belső tényezők hatására finomítja, nemesíti az emberi pszichikumot. Különben szenzitívként élni egy földhözragadt, pragmatikus világban valóságos istencsapás... A „mindenhol idegen vagyok” karkai tébolyát sejteti. Nem véletlen, hogy *Ladik Katalin* köznapi helyszínei, a városok, a kertek, az enteriőrök nemegyszer irracionálissá és egyre fenyegetőbbé torzulnak.

No, meg ebből adódik, hogy aki nem *intuitív*, hanem logikai úton, ok-okozati

összefüggéseket keresve közelít Ladik versvilágához, az az értelmezés néha mulatságos csapdájába esik. Csordás Gábor (Életünk, 1982/3.) az *Ikarosz* a *metrón* című kötet elemzésekor például azt a baklövést követi el, hogy az *Inkarnált báb-játékosok* ciklust Edgar Lee Masters fiktív sírfelirataihoz, a Spoon River-i holtakhoz hasonlítja. S ahhoz a semmitmondó következtetéshez jut végül, hogy „a legfontosabb üzenetet itt sem a szöveg, hanem megírásának *gestusa* hordozza”. Véleményem szerint az *Inkarnált báb-játékosok* irodalmunk egyik vitathatlan remekműve, egyúttal kulcs Ladik Katalin költészetének egyik lehetséges megközelítéséhez. Egykor híres spiritiszta médiumok vonulnak el előttünk, mintegy *jelenés-szerűen*. A bostoni Piperné, akinek szeánszain rendszerint megmagyarázhatatlannak tűnő jelenségek mutatkoztak, s ezek jegyzőkönyvszerű dokumentumait a Society for Psychical Research aktáinak 13., 14., 15. és 23. kötetei foglalják magukban. Azután Eusapia Palladino, Eva C., a materializációs médium, és mások. „Eusapia érzi / ha egy tárgyat telekinetikusan mozgatnak. / Tehát a csalásnak nem bizonyítéka az / ha lába megragadásánál / velőtrázó a sikoltás” — így eleveníti fel a költemény ötödik tétele azt az ominózus esetet, mikor Eusapiát primitív csaláson érték 1910-ben. A korabeli bulvársajtó hónapokig ezen csámcsogott. Látható, a költőnő kétségbe vonja a leleplezés tényét; ezt egyébként a legelvakultabb spiritiszták sem tették, tudtommal. Ladik Katalin költői világában a legképtele-nebb dolgok kerülnek egymással a legképtelenebb kapcsolatba, álomittas természetességgel. Ami Lautréamont-nál provokáció, az itt magától értetődő; mintha az lenne rendhagyó, ha az a bizonyos esernyő és a varrógép nem a boncasztalon találkoznának. Persze, csak a felületes itész emlegethet holmi verista szürrealizmust, még akkor is, ha a *Mesék a hétfejű varrógépről* lakonikus prózaversei erre tapogatóznak. Talán meghökkentő lesz, amit most leírok: Ladik verseiben lépten-nyomon mintha *odpozitív* motívumpólusok érintkeznének *odnegatívval*. S nem érzem feladatomnak, hogy Reichenbach rég feledésbe merült elméletét próbáljam igazolni. Aki nem hiszi, élje át mintegy *allegóriaként*, a gnosztikusok végletes dualizmusának XIX. századi, tudományosnak tűnő köntösbe öltöztetett hipotéziseként. Reichenbach szerint a testek világában *odikus polaritás* van. Az állati és az emberi test az egész bal oldalon *odpozitív*, jobb oldalon tetőtől talpig *odnegatív*. Egyik — magyarul is olvasható — könyvből idézek: „Van-e a két nem ellentétében is odikus dualizmus? Ezt a kérdést a következő egyszerű kísérlet útján intéztem a természethez. Egy szenzitív nővel egy férfit és egy asszonyt állítottam szembe, jobb kezükbe egy-egy pohár vizet adtam. Hat perc múlva, amely időn belül mindkét pohár víznek odall kellett megtelnie, a médiummal megízleltetem a két pohár vizet. Mindkettőt hűsnek találta, a férfi kezéből valót azonban sokkal hűsebbnek és kellemesebbnek, mint a nő kezéből valót. Erre mindkettőt egy szenzitív férfival állítottam szembe és ugyanígy jártam el. A férfi a nő kezéből kapott vizet találta hűsebbnek. Ebből világosan láthatja, hogy a férfi és a nő is odpoláris ellentétben állnak.”

Reichenbach bizarr elméletét legutóbb Mezei Ottó művészettörténész említette Csontváry kapcsán (Palócföld, 1988/1.).

Ladik költészetének egyik központi kategóriája a férfi—nő mint *princípiumok* viszonya, kapcsolata. Azért fontos ezt így kiemelni, mert az említett ellentétpár behelyettesíthető, akár a világosság—sötétség, nap—hold, jing—jang ellentétpárokkal is. Ezek szüntelenül keresik egymást; a másik princípiummal való misztikus egyesülésre, tehát *kiegészülésre* törekednek. Az egymással való kiegészülés hozza létre az antik hermetizmusból ismert, csodálatos hímnős lényt, az *androgint*. „Androgin vagyok; hazug. Tehát őszinte.” — írja a *Gyere velem a mitológiába* című versében. Látható, hogy morális síkra is meri alkalmazni, ha úgy tetszik, popularizálni a gnosztikus-hermetikus bölcsélet kvintesszenciáját. A szó valódi értelmében vett nemiségre is találunk számos példát Ladik költészetében, főleg, ha előzőleg alaposan átrágtuk magunkat Freud művein. Lépten-nyomon szexuális — vagy szexuálisként is felfogható — szimbólumokba botlunk, bonyolódunk; nem

könnyű szabadulni attól a gondolattól, hogy a költő ezeket roppant tudatos, már-már manierista módon használja... S mégsem erotikus költő. Erotikája ugyanis — remélem, nem sértem meg ezzel — valahol, valahogy nem egészséges női ösztönökre vall. Nemcsak szokatlan intenzitása miatt. „Felkelt a lány, kiment vizelni, hát csupa fehér csontot eresztett ki magából.” (*Imátkozó sáska*). Vagy „mindkét éjjel / telt hólyagomban / határozottan éreztem a löfejet” (*mindkét éjjel*). Ilyenkor *larvált, és szellemivé átlényegített* formában, az igaz, de a szexuálpatólógia igencsak ingoványos terepén jár. S ezek a tendenciák egyszerre, egyidejűleg *mazochisztikus* és *szadisztikus* irányúnak tűnnek...

Mostani, gyűjteményes kötetét olvasva szembeötlő, hogy nincsenek *alkotói korszakai*. Egy-többből faragott, homogén költői világ ez, minden látszólagos tartalmi-formai változatossága ellenére. Sőt, bár még éveit számát tekintve — rendkívül ocsmány szóval — „fiatalnak” számító költő, az is megjósolható, hogy Arany János-i értelemben „Öszikék” sem várhatók majdan tőle. Ladik Katalin apró kövekből, kavicsokból egyetlen, igaz, monumentális építményen dolgozik, ahogy Cheval, a „postás” építgette az *Eszményi palotát*. Apró, különleges kövek, kavicsok... mi máshoz hasonlíthatnám verseit? A rövid formákat kedveli, gyakran a vázlatzerű gnómákat. Íme, egy figyelemre méltó ópusz ezek közül: „Ágyékánál a seb duzzadni kezd. / Megezi a kígyót.” (*Vörös haja felcsap a mélyből*.) S akár Ezra Pound eposzi lélegzetű Cantóira rímelő *Hvari Cantók* című, mindössze harminc — igaz, felejthetetlen szépségű — sorra zsugorított művét is idézhetném...

A kortárs költészettől is egyfajta „poétikai fegyelmet” elváró versolvasónak esetleg komoly ellenérzései lehetnek Ladik Katalin verseivel szemben, hiszen sajátosan „lebegő” nyelvi szerkezetei, öntörvényűen elliptikus mondatai nem követnek semmiféle verstani szabályt. Néha tényleg bosszantóan lezserül versel, a „*görög nő*” például *elrontott haikunak* tűnik: „kis hernyót dörzszöl / ő sikít én lélegzem / találkoztunk”. Egyébként *jól áll neki*. Ahogy Shakespeare-nek is jól áll az a tömördek anakronizmus, történelmi és földrajzi melléfogás...

Ladik Katalin törekvéseit a magyar nyelvű kortárs avantgárd kezdettől fogva rokonának tekintette. Jelentős, a magyarországiakat évekkal megelőző újvidéki experimentális művészeti csoportok alapítói közt találjuk a nevét már a hatvanas évek végén. S régóta tagja a párizsi Magyar Műhely Munkaközösségének, pedig a „műhelyesek” nyelvkritikai, strukturalista szemléletétől egy világ választja el. *Metafizikus avantgárd* az övé; Breton és Artaud inkább csak megsejtéseiben, mint a valóságban létező koncepcióját idézi, kihasználva azt a helyzetet előnyt, hogy itt „mitteleurópában” a külső és belső *ősvilág* felidézéséhez elegendő, ha kissé megkaparjuk a felszínt, melyre kultúrkörünk ráarakódott. Nincs szükség arra, hogy a vudu-mágiából vagy a tarahumara indiánok peyotl-szertartásaiból merítsünk inspirációt. Nálunk a kereszténységtől függetlenül vagy azzal sajátos szinkretizmust alkotva létezett — s természetesen létezik — egy mágikus-animista világgép.

Paradox módon Ladik Katalin *archetipusos* költészete néha sokkal meghökentőbb produkciókkal áll elő, mint a hagyományt — *en block* — tagadó, az irodalom kopernikuszi fordulatát ígérő kortárs avantgárd. Gondoljunk csak *vizuális költeményeire*, melyek kár, hogy kimaradtak ebből a gyűjteményből, mert azok a minimális és konceptuális művészet rokon produktumainál is radikálisabban mutattak „fűgét” mindenféle művészeti normatívának.

Továbbá a *fonikus költészet* nemzetközi rangú képviselője. Itt kissé zavarban vagyok, lévén egyoldalú vizuális típus, tehát/mert totálisan botfűlű, másrészt a fonikus költészet elméleti, esztétikai hovatartozását a mai napig sem sikerült magamban tisztáznom. Így csak szubjektív, felületi benyomásaimra támaszkodhatom. Ladik Katalin profi előadó — mellesleg színésznő az Újvidéki Színházban. Ez behozhatatlan előnyt teremt számára a fonikus klötészet, az akció, a performance azon képviselőivel szemben, akik kevésbé fotogénen, a színpadon esetlenül, hanyag gorillamozgással próbálkoznak hasonlóval. Az interpretáció minőségéről, illetve gyakran minősíthetetlenségéről nem is beszélve...

Ladik Katalin úvidéki „boszorkánykonyhájában” egy öntörvényű, mindenképpen jelentős költői *esszencia jött létre*. Óvakodva attól, hogy a poéta minortól a nagy költőig ívelő hierarchiában megpróbáljam a helyét kijelölni, vállalva véleményem ódiumát, megkockáztatom, hogy ez a költészet egyike irodalmunk csúcseinak.

ARANYI LÁSZLÓ

Polner Zoltán könyveiről

JEGYKENDŐ A FORGÓSZÉLLEN

Sokan hajlamosak föltételezni, hogy a megnövekedett iskolázottsággal, a tanúakra is eljutó két országos tévé- és négy rádióprogrammal, videóval, számítógépekkel, világítlevéllel „fölszerelt” világunkban már elvesztették talajukat a népi hiedelmek. S amikor a tömegkommunikáció föl-fölkap egy-egy mai boszorkány-históriát — mint néhány éve történt egy Tolna megyei eset kapcsán —, megdöbbenően mondják: Ez a sötét középkor... Az igazság természetesen ebben az esetben is kétarcú. A hagyományos („sötét”) népi hiedelmek visszaszorulóban vannak, de semmilyen iskolázottsági szint, fölvilágosítás, terjedő tömegkommunikáció nem fogja háttérbe szorítani az „irracionalitásba” vetett hitet. Legföljebb a népi hiedelmek egy része átalakul... De azért a „sötét középkor” (bár azt a behatóbb vizsgálatok után egyáltalán nem tartjuk olyan feketének) világa, a hiedelmekben való megfellebbezhetetlen és abszolút hit korszaka is végérvényesen lejárt. Még akkor is, ha boszorkánytörténetek, boszorkányok vannak...

Frissen emlékszem rá: Dömötör Tekla, a magyar népi hitvilág jeles kutatója a nyolcvanas évek elején nekünk tartotta a pesti egyetem bölcsészettudományi kárára utolsó előadásait. Ronggyá foszlott jegyzeteket tartott a kezében, körülötte sejtelmes füstköd gomolygott, számlálhatatlan cigarettáiból (az egész akár egy spiritalista szeánszra is emlékeztetett), de többnyire saját élményeiből, gyűjtéseiről beszélt. Akkor, a nyolcvanas évek elején azt mondta nekünk a professzorasszony: „Higgyék el nekem, minden normális magyar faluban van még ma is boszorkány. Más kérdés, hogy erre nem mindig jön rá a folklórlista. Egyszer két hétig gyűjtöttem egy faluban, célozhattak a boszorkányságra, de nem sikerült nyomára akadnom. Már indultam hazafelé, szállásadóm kikísért a buszig, s mikor fölléptem a lépcsőn, utánam szólt: Tanárnő, nekünk is van ám boszorkányunk!”

Csongrád megye minden falvának is van, és Polner Zoltán hosszú, évtizedes munka árán össze is gyűjtötte őket. A Bálint Sándor által kijelölt úton halad a szerző, aki a szegedi nagytáj („a szögedi nemzet”) folklórvilágának e fontos alakját vette célba. Polner Zoltán úgy fogalmazza meg, hogy célravezető módszernek a „totális gyűjtést” tartja, tehát egy bizonyos témakört minden szóba jöhető helyen megkérdez. A jelen kötet anyaga 45 helységben végzett gyűjtőmunkájának az eredménye. A falvakat a bevezetőben föl is sorolja (térképen is bemutatja) Algyőtől egész Zákányszékig.

A kötet központi hiedelemalakja a boszorkány. Polner Zoltán korábban már foglalkozott a tudós pásztorokkal, kocsisokkal, táltosokkal. Mivel a boszorkány a magyar néphit egyik legfontosabb alakja, valószínűleg róla lehet a legtöbb recens néprajzi anyagot összegyűjteni — legalábbis a többi hiedelemlényvel összehasonlítva.

Dé hát kik is azok a boszorkányok? A boszorkány rendszerint élő személy (és az esetek többségében nő), aki gyógyítani és rontani tud, különleges, természetfeletti erővel rendelkezik. Dömötör Tekla így ír róluk: „Hogy miért tartottak valakit